

УД 347.635:347.636

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.26>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРІВ МІЖ МАТІР'Ю, БАТЬКОМ ТА ДІТЬМИ

Вагіна І.,

*аспірантка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

імені Леоніда Юзькова

irinavagina@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-9077-8144>

Вагіна І. Зарубіжний досвід правового регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми.

В науковій статті авторка провела наукове дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання договірних відносин між матір'ю, батьком та дитиною, в тому числі за законодавством держав Європейського Союзу. На підставі проведеного дослідження авторка дійшла висновку, що правове регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дитиною за законодавством держав Європейського Союзу переважно здійснюється через визначення можливості укладення договорів, без уточнення положення про їх форму та істотні умови. Зокрема, таким чином визначено можливість укладання «заяви про здійснення батьківських прав» («угоди батьків щодо встановлення порядку здійснення батьківських прав та визначення внесків на утримання та виховання дитини») за французьким цивільним законодавством; «угоди про спосіб надання утримання» та «заяви про прийняття батьківської турботи» за німецьким цивільним законодавством; відповідних договорів за законодавством Латвії (угоди батьків: про визначення прізвища дитини, скасування усиновлення, про встановлення спільного або роздільного піклування батьків про дитину, про встановлення умов спілкування з дитиною того з батьків, який проживає окремо), Естонії (угода про виконання обов'язку батьків щодо утримання дитини), Чехії (угоди: про встановлення батьківства, про здійснення взаємних батьківських прав та обов'язків, про встановлення умов спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо від дитини, про управління майном дитини, про виконання батьківських прав та обов'язків після розірвання шлюбу, про виплату аліментів), Польщі («декларація подружжя про прізвище дитини», «договір про те, як здійснювати батьківську відповідальність і підтримувати контакт з дитиною, відповідно до найкращих інтересів дитини», «договір про правила визначення контакту між батьками і дітьми»), Болгарії (договір про місце проживання дітей, батьківство, особисті стосунки та аліменти на дитину). Законодавство цих держав (крім болгарського) обмежує можливість врегулювання відносин між батьками та дітьми шлюбним договором; чеське та польське законодавство допускають укладення аліментних договорів й щодо утримання дітьми своїх непрацездатних батьків. Більш широко визначають істотні умови та форму договорів між батьками та дітьми угорське цивільне та молдовське сімейне законодавство, передусім щодо договору про надання утримання учаснику сімейних відносин та договору про спілкування з дитиною. На думку авторки, слід запозичити досвід цих держав і передбачити таке ж докладне регулювання в Сімейному кодексі України.

Ключові слова: сімейний договір; батьківські права та обов'язки; права дитини; матір; батько; дитина.

Vagina I. Foreign experience of legal regulation of the conclusion of contracts between mother, father and children.

In the scientific article, the author conducted a scientific study of the foreign experience of legal regulation of contractual relations between mother, father, and child, including under the legislation of the European Union states. Based on the conducted research, the author concluded that the legal regulation of the conclusion of contracts between the mother, father, and child under the legislation of the European Union states is mainly carried out through the determination of the possibility of concluding contracts, without

clarifying the provisions on their form and essential conditions. In particular, the possibility of concluding a “statement on the exercise of parental rights” (“agreement of parents on establishing the procedure for the exercise of parental rights and determining contributions for the maintenance and upbringing of a child”) under French civil law is defined in this way; “agreements on the method of providing maintenance” and “applications for acceptance of parental care” under German civil law; relevant agreements under the legislation of Latvia (agreement of parents: on determining the child’s surname, cancellation of adoption, on establishing joint or separate parental care of the child, on establishing the terms of communication with the child of the parent who lives separately), Estonia (agreement on the fulfillment of the obligation parents regarding child maintenance), Czech Republic (agreements: on establishing paternity, on exercising mutual parental rights and responsibilities, on establishing the terms of communication with the child of the parent who lives separately from the child, on managing the child’s property, on exercising parental rights and responsibilities after divorce, about the payment of alimony), Poland (“declaration of the spouses about the child’s surname”, “agreement on how to exercise parental responsibility and maintain contact with the child, in accordance with the best interests of the child”), “agreement on the rules for determining contact between parents and children”), Bulgaria (agreement on the place of residence of children, parentage, personal relationships, etc child support). The legislation of these countries (except Bulgaria) limits the possibility of regulating relations between parents and children by a marriage contract; Czech and Polish legislation also allows the conclusion of alimony contracts regarding the maintenance of children of their incapacitated parents. Hungarian civil and Moldovan family legislation more broadly define the essential conditions and form of contracts between parents and children, primarily regarding the contract on providing maintenance to a participant in family relations and the contract on communication with the child. In the author’s opinion, the experience of these states should be borrowed, and the same detailed regulation provided for in the Family Code of Ukraine.

Key words: family agreement; parental rights and responsibilities; child rights; mother; father; child.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 9 Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім’ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства. СК України допускає широке застосування договірної регуляції сімейних відносин між матір’ю, батьком та дитиною. Зокрема, договори можуть бути укладені щодо будь-яких питань реалізації майнових та особистих немайнових прав та обов’язків батьків та дітей, в тому числі: щодо визначення порядку проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо (ч. 1 ст. 109 СК України); щодо здійснення батьківських прав та виконання обов’язків тим з них, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 СК України), про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України), про припинення права на аліменти для дитини у зв’язку з передачею права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України). Також, як впливає із положень ст. 93 СК України, майнові права та обов’язки подружжя як батьків можуть бути визначені у шлюбному договорі (за умови, якщо не применшуються обсяг прав дитини, які встановлені СК України, а жоден із подружжя не ставиться у надзвичайно невідгідне матеріальне становище [1]. Договору як джерелу сімейного права притаманні спрямованість сторін, якими можуть бути як подружжя, члени сім’ї, так і державні органи, які мають повноваження в питаннях влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (органи опіки та піклування) до реалізації своїх сімейних прав та обов’язків; встановлення порядку реалізації визначених у законодавстві сімейних прав та обов’язків або закріплення таких суб’єктивних прав та обов’язків, які не закріплені в законодавчому мінімумі вимог до сторін; недопустимість погіршення майнового становища сторін договору у частині прав та гарантій, передбачених сімейним законодавством [2, с. 117]. При прийнятті чинних положень СК України щодо договорів між батьками та дітьми, законодавець використав європейський досвід правового регулювання договорів між матір’ю, батьком та дитиною. В той же час, з 2002 року цивільне та сімейне законодавство держав Європи, в тому числі й Європейського Союзу, істотно змінилося, що зумовлює необхідність перегляду положень законодавства України із урахуванням новел у європейському праві.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика договорів між матір’ю, батьком та дитиною досліджувалася рядом науковців, таких як М.В. Бориславська, В.І. Борисова, В.А. Ватрас, А.П. Гетьман, І.В. Жилінкова, М.В. Логвінова, О.В. Михальнюк, О.В. Розгон, З.В. Ромовська, В.М. Чернега, од-

нак вони не торкалися дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання договірних відносин між матір'ю, батьком та дитиною.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання договірних відносин між матір'ю, батьком та дитиною, в тому числі за законодавством держав Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання укладання договорів між батьками та дітьми щодо здійснення ними своїх майнових та особистих немайнових прав та обов'язків, слід розпочати із огляду цивільного законодавства Французької республіки та Федеративної республіки Німеччина, які є «модельними», базовими для цивільного та сімейного законодавства держав Європейського Союзу, стали основою для прийняття новітніх цивільних кодексів держав Центральної Європи в контексті проведення рекодифікації їх цивільного законодавства.

Як свідчить аналіз Французького цивільного кодексу, батьки вправі урегулювати свої права та обов'язки як батьків самостійно (виходячи із диспозиції ст. 372 Кодексу: «Батько та мати здійснюють батьківські права спільно. Батьківські права можуть здійснюватися спільно у випадку відповідної спільної заяви батька та матері, що подається завідувачу канцелярії суду великої інстанції чи за рішенням суду у сімейних справах» [3, с. 177-178]). Вимоги щодо форми та істотних умов договору між батьками, в тому числі викладеної у формі «заяви про здійснення батьківських прав» у Кодексі не зазначено, однак положення про необхідність подання такої «заяви», свідчить про те, що такий договір має бути укладено у письмовій формі, а коло питань, що можуть бути викладені у ньому обмежується лише обсягом батьківських прав та обов'язків відповідно до французького цивільного законодавства. Ст. 373-2-7 Французького цивільного кодексу використовує інше поняття – «угода батьків щодо встановлення порядку здійснення батьківських прав та визначення внесків на утримання та виховання дитини», однак виходячи із змісту інших статей цього кодексу можемо зробити висновок, що така угода та «спільна заява про здійснення батьківських прав» є одним і тим же договором, що укладається батьками. Угода батьків щодо встановлення порядку здійснення батьківських прав та визначення внесків на утримання та виховання дитини може бути укладена незалежно від перебування їх у шлюбі і навіть після розірвання шлюбу, однак в останньому випадку необхідність її подання на затвердження суду прямо передбачається ст. 373-2-2 Кодексу [3, с. 179-180]. Можливості укладання інших договорів між матір'ю, батьком та дитиною (в тому числі де остання є повноцінним суб'єктом, а не особою, на користь якої укладено договір), Кодекс не передбачає, хоча це допускається, в тому числі у формі шлюбного контракту (що може врегулювати майнові відносини жінки та чоловіка не тільки як подружжя, а й як батьків, в тому числі питання передачі частини майна дітям або надання їм утримання).

Німецький цивільний кодекс прямо зазначає про два договори, які врегульовують батьківські відносини: «угода про спосіб надання утримання» (§ 1612) та «заява про прийняття батьківської турботи» (§ 1626a). В першому випадку затвердження суду не потребується, хоча він вправі й змінити положення угоди, затвердивши власний порядок та способи надання утримання дитині; в другому випадку – є обов'язковим затвердження «заяви» судом [4, с. 410-411, 419-420]. Можливість укладання інших договорів, які б врегульовували правовідносини за участю батьків та дитини, в тому числі у формі шлюбного договору, Німецький цивільний кодекс на жаль не визначає.

Ширший перелік договорів між матір'ю, батьком та дитиною визначає Латвійський цивільний закон. У ньому зокрема зазначається на можливості укладанні угоди батьків: про визначення прізвища дитини (ст. 151), скасування усиновлення (ст. 175), про встановлення роздільного піклування батьків про дитину (ст. 178), про встановлення умов спілкування з дитиною того з батьків, який проживає окремо (ст. 182), про встановлення спільного піклування батьків про дитину (ст. 186) [5]. Слід зазначити, що угоди про встановлення спільного або роздільного піклування батьків про дитину містять положення як про особливості здійснення обов'язків батьків щодо виховання дитини, так і про умови та способи надання їй утримання.

На відміну від Латвійського цивільного кодексу, Закон про сім'ю Естонської республіки містить згадку лише про угоду про виконання обов'язку батьків щодо утримання дитини (ст. 100 Закону) [6].

Цивільний кодекс Чеської республіки передбачає такий перелік договорів за участю матері, батька та/або дитини: угода про встановлення батьківства (§ 779), угода про здійснення взаємних батьківських прав та обов'язків (§ 876), про встановлення умов спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо від дитини (§ 891) угода про управління майном дитини (§ 897), угода про виконання батьківських прав та обов'язків після розірвання шлюбу (§ 906), угода про виплату аліментів (§ 921) [7]. Усі договори, крім останнього укладаються матір'ю та батьком дитини; угода про виплату аліментів

може стосуватися як аліментів, які виплачуються на дитину, так і інших отримувачів аліментів, в тому числі непрацездатних батьків (в такому випадку угода буде укладена за участю повнолітніх дітей та їх непрацездатних батьків). Форма та істотні умови зазначених договорів у чеському цивільному законодавстві не визначені, тобто залишаються на розсуд сторін договору. Шлюбний договір відповідно до чеського законодавства не може врегулювати особливості здійснення батьківських прав (про що прямо зазначено у § 719 Кодексу: «шлюбний договір не може своїм змістом чи намірами зачіпати права третіх осіб»). Як бачимо, чеське законодавство прямо визначає цю особливість шлюбного договору (французьке, німецьке та латвійське цивільне законодавство прямо не містить такого положення, хоча фактично також обмежує сферу регулювання шлюбного договору виключно майновими відносинами жінки та чоловіка саме як подружжя, а не як батьків).

Польський кодекс про сім'ю та опіку згадує лише три угоди про здійснення батьківських прав та обов'язків: «декларація подружжя про прізвище дитини», що подається до органу державної реєстрації актів цивільного стану батьками дитини (ст. 88), «договір про те, як здійснювати батьківську відповідальність і підтримувати контакт з дитиною, відповідно до найкращих інтересів дитини» батьків, які розлучені (ст. 107) та «договір про правила визначення контакту між батьками і дітьми» (ст. 113-1). Останні два договори подаються суду з питань опіки та піклування, який може затвердити умови, про які було погоджено, або встановити власний порядок реалізації батьківських прав, в тому числі обмеживши спілкування з дитиною чи встановивши інший розмір аліментів або інший спосіб їх сплати. Польський сімейний кодекс також обмежує сферу застосування шлюбного договору виключно питанням встановлення режиму майна подружжя [8].

Болгарський сімейний кодекс навпаки містить згадку про можливість регулювання шлюбним договором питання надання утримання дитині після розірвання шлюбу (ст. 38), хоча відповідні питання можуть бути врегульовані й подружжям після розірвання шлюбу. Відповідно до ст. 51 Сімейного кодексу Республіки Болгарія у разі розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя пред'являють договір про місце проживання дітей, батьківство, особисті стосунки та аліменти на дитину, а також щодо користування садибою, аліментів подружжя та прізвища й інших питань, що впливають з розлучення. Така угода затверджується судом після забезпечення захисту інтересів дітей. Якщо угода неповна або інтереси дітей недостатньо захищені, суд дає термін для усунення розбіжностей. Якщо розбіжності не будуть усунені протягом цього строку, суд відхиляє заяву про розірвання шлюбу [9].

Угорський цивільний кодекс у ст. 4:217 містить положення про угоду батьків щодо надання утримання дитини. Відповідно до неї той із батьків, хто живе окремо від своєї дитини, зобов'язаний виконувати свої аліментні зобов'язання шляхом надання майна в натуральній формі або одноразової виплати. Такий договір є дійсним, якщо в ньому визначено строк, на який призначаються аліменти, і якщо він погоджений органом опіки та піклування, або судом у разі судового врегулювання. Суд може присудити аліменти незалежно від угоди, якщо це буде визнано необхідним в найкращих інтересах дитини або для запобігання будь-якій серйозній шкоді інтересам будь-якої зі сторін через непередбачувані обставини. У ст. 4:204 міститься положення про можливість укладання угоди про надання утримання іншим особам, які мають право на аліменти. Зокрема, стороною такої угоди можуть бути повнолітні діти та їх непрацездатні батьки.

Цікавим є положення Кодексу щодо угоди батьків про права на спілкування з дитиною, яка повинна передбачати часові інтервали побачень, тривалість таких побачень, чи відвідування здійснюються систематично чи періодично, будь-який нагляд, який може знадобитися під час побачень, а також місце, де дитина перебуває, куди вона має бути повернута, час і спосіб передачі дитини, зобов'язання повідомити про скасування візиту та про перенесення скасованих візитів (ст. 4:181). Також Кодекс передбачає можливість укладання договору між батьками дитини про визначення її ім'я (ст. 4:150), про визначення місця її проживання (ст. 4:152), про здійснення батьківської опіки над дитиною (ст. 4:164), про розподіл обов'язків щодо здійснення батьківської опіки над дитиною батьками, які проживають окремо (ст. 4:165) [10].

Сімейний кодекс Республіки Молдова достатньо докладно визначає особливості укладення договору про здійснення батьківських прав та обов'язків у випадку роздільного проживання батьків. Зокрема, батько або мати, разом з якими проживає дитина, не вправі перешкоджати її спілкуванню з окремою матір'ю або батьком, за винятком випадків, коли поведінка останніх завдає шкоди інтересам дитини або становить небезпеку для її психічного та фізичного стану. Батьки мають право укласти угоду про порядок здійснення батьківських прав батьком або матір'ю, які проживають окремо від дитини. У разі спору його розглядає територіальний орган опіки, який встановлює розклад зустрічей і

рішення якого може бути оскаржено в судовому порядку (хоча такий розклад може бути встановлено саме в договорі між батьками). При встановленні розкладу зустрічей враховуються прихильність дитини до кожного з батьків, до братів та сестер, вік дитини та відвідування ним навчального закладу/ участь у позашкільній діяльності, моральні якості батьків, відносини між кожним із батьків та дитиною, близькість місця проживання того з батьків, що проживає окремо таким чином, щоб батьківські права здійснювалися справедливо. У разі, якщо той з батьків, з яким проживає дитина, виїжджає до іншого населеного пункту в країні чи за кордоном разом з дитиною або залишає дитину під тимчасовою опікою, він забезпечує за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій або іншими засобами спілкування дитини з іншим із батьків, а також можливість відвідування дитини із батьків.

Досить докладно визначено у Сімейному кодексі форму та істотні умови угоди про виплату аліментів. Відповідно до ст. 92 Кодексу угода про розмір, умови та порядок виплати аліментів укладається між особою, яка зобов'язана виплачувати аліменти (далі – дебітор), та особою, яка має право на отримання аліментів (далі – кредитор). Угода про виплату аліментів оформляється письмово та засвідчується нотаріально (ст. 93.). Угода про виплату аліментів може бути змінена або розірвана у будь-який час за спільною згодою сторін; зміна та розірвання угоди оформляються письмово та засвідчуються нотаріально. Одностороння зміна угоди про виплату аліментів або відмова від її виконання не допускаються. У разі істотної зміни матеріального чи сімейного стану сторін та неможливості дійти єдиної думки щодо зміни або розірвання угоди про виплату аліментів зацікавлена сторона може звернутися до судової інстанції з позовом про зміну чи розірвання угоди. Спір вирішується з урахуванням матеріального і сімейного стану сторін, а також інших обставин, що заслуговують на увагу. Якщо угода про виплату аліментів суперечить інтересам неповнолітньої дитини, на вимогу законних представників дитини чи територіального органу опіки така угода може бути визнана судовою інстанцією недійсною (ст. 94). Істотною умовою угоди є розмір аліментів, що виплачуються відповідно до угоди; він не може бути нижчим від розміру аліментів, встановленого Сімейним кодексом (ст. 95). Також істотною умовою договору є способи та порядок виплати аліментів: вони можуть виплачуватись у частці до заробітку та/або іншого доходу дебітора, у твердій грошовій сумі, що сплачується періодично, шляхом передачі певного майна або іншими способами, обумовленими в угоді, чи поєднання кількох способів виплати (ст. 96) [11].

Висновки. На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо визначити, що правове регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дитиною за законодавством держав Європейського Союзу переважно здійснюється через визначення можливості укладення договорів, без уточнення положення про їх форму та істотні умови. Зокрема, таким чином визначено можливість укладання за законодавством Франції, Німеччини, Латвії, Естонії, Чехії, Польщі, Болгарії. Законодавство цих держав (крім болгарського) обмежує можливість врегулювання відносин між батьками та дітьми шлюбним договором; чеське та польське законодавство допускають укладення аліментних договорів щодо будь-яких осіб, які мають право на утримання у сімейному праві. Більш широко визначають істотні умови та форму договорів між батьками та дітьми угорське цивільне та молдовське сімейне законодавство, передусім щодо договору про надання утримання учаснику сімейних відносин та договору про спілкування з дитиною. На нашу думку, слід запозичити досвід цих держав і передбачити таке ж докладне регулювання в СК України, що дозволить захистити права батьків та дітей на спілкування, а також аліментні права усіх учасників сімейних відносин, в тому числі батьків та дітей.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text>.
2. Ватрас В.А. До питання про договір як джерело сімейного права України та інших держав. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 3 (71). С. 108-119.
3. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона). пер. с франц. В. Захватаев. отв. Ред. А. Довгерт. К.: Истина, 2006. 1008 с.
4. Гражданское уложение Германии = Deutsches Burgerliches Gesetzbuch mit Einfuhrungsgesetz: Ввод. закон к гражд. уложению; пер. с нем.; науч. ред.: А. Л. Маковский др. М.: Волтерс Клувер, 2006. 816 с.
5. Гражданский закон Латвийской Республики от 28.01.1937 (ред. от 19.11.2015). *Inlatplus*. URL: <https://www.inlatplus.lv/wp-content/uploads/2019/11/Гражданский-закон.pdf>.

6. Закон о семье. *HUGO.legal* URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/ЗАКОН%20О%20СЕМЬЕ%2008.05.2022.pdf>.
7. Гражданский кодекс Чехии. Закон от 3 февраля 2012 года. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky*. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/novy-obcansky-zakonik-rj.pdf>.
8. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Grupa *ArsLege.pl*. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy>.
9. Bulgarian Family Code. *Адвокатска кантора Кристина Кенарова & Партньори*. URL: <https://kenarova.com/law/Family%20Code.pdf>.
10. Hungarian Civil Code. *Wordpress*. URL: https://tdziegler.files.wordpress.com/2014/06/civil_code.pdf.
11. Семейный кодекс Республики Молдова. *Ministerul Justiției. Государственный реестр правовых актов*. URL: <https://www.legis.md/cautare/downloadpdf/8475>.